

EVA SERRA I PUIG. Professora d'història de la Universitat de Barcelona

EL TRACTAT DELS PIRINEUS. CATALUNYA EN EL MARC D'UNA EUROPA EN GUERRA

En un treball recent de Daniel Séré sobre el tractat dels Pirineus, aquest estudi fa referència a la relativa poca atenció que aquest tractat ha despertat entre els historiadors europeus. Ha estat hegemònica la idea que els tractats de Westfàlia de 1648 havien estat pactes d'equilibri d'àmbits europeus, mentre que el de 1659 hi era observat com un afer només d'interessos particulars entre la monarquia hispànica i la de França situats sobretot en l'espai pirinenc.¹

L'estudi de Joan Reglà de 1951, tot i posar l'enfocament en la zona pirinenca, no abonava però cap visió geogràficament restringida.² Reglà situava l'anàlisi del tractat en el marc de la diplomàcia i el dret internacional³ i esmentava l'existència de negociacions francohispaniques, paral·leles a les de l'Imperi des de Westfàlia.

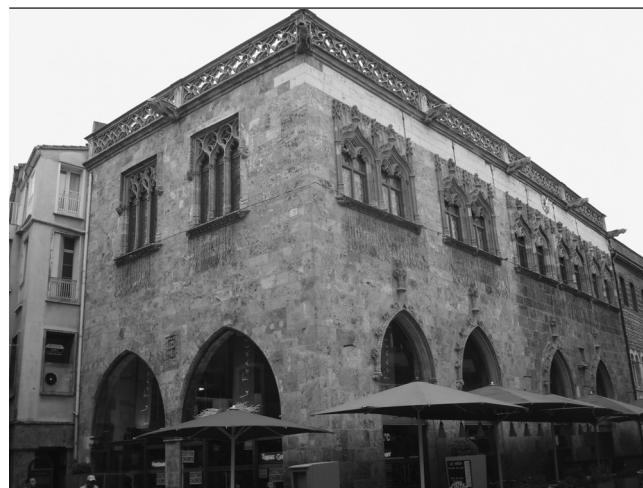
El tractat dels Pirineus és una peça important de la diplomàcia europea del segle XVII. Les relacions francohispaniques tenien implicacions politicogeogràfiques més enllà de l'espai entre les Alberes i les Corberes, i la lectura dels convencionals 124 articles del tractat demostra que aquest tancava una munió de conflictes, molts d'ells oberts molt abans del 1635, l'any de formalització de la guerra entre l'Habsburg de Madrid i el Borbó de París que l'any 1659 pretenia tancar. Aquests conflictes implicaven una multitud de tercers, fos per raons d'aliances diplomàtiques o militars o fos per raons patrimonials. Amb aquest tractat, el rei de França eixamplava territori als Països Baixos (a l'Artois, a Flandes, a l'Hainaut i a Luxemburg), es feien restitucions al rei Catòlic a la Borgonya, s'acceptava la incorporació de l'Alsàcia a França ratificant els acords de Münster (1648), es plantejaven treves a Portugal, es restituïa una Lorena disminuïda al seu duc, s'acordaven actituds pacificadoras amb relació als cantons suïssos o al grisons de la Valtelina i restitucions al príncep de Mònaco, uns i altres afectats per les disputes francohispaniques. S'estipulava el perdó i la restitució de béns i càrrecs al frondista príncep de Condé, es confirmava el títol de rei de Navarra al rei Cristianíssim, s'adoptaven compromisos envers els ducs de Savoia, Mòdena, Màntua i Parma, implicats en el conflicte (en el cas de Savoia, aliat del rei de França) o en conflicte entre ells per raons patrimonials (plets dotals, deutes, indemnitzacions). I arreu s'estipulaven restitucions i permutes, a més de fer-s'hi acords relacionats amb els drets comercials, el llicenciament dels soldats, l'alliberament de presoners i els deutes reials d'intendència.⁴

El tractat abasta tot allò que configurava la perifèria de les dues monarquies als Pirineus, als Alps i al Rin, i tanmateix aquestes perifèries de la monarquia eren al mateix temps centres vitals de pobles històrics sovint amb personalitat política pròpia, com en el cas de Catalunya, però és evident que això no formava part dels interessos d'ambdues monarquies.

Segons Vast,⁵ Mazarino el 1645 hagués volgut negociar l'adquisició per part de França de totes les conquestes fetes als Països Baixos i al Franc Comtat a canvi de Catalunya amb el Rosselló inclòs. I, ja aleshores, el cardenal acariciava la idea del casament de Lluís XIV amb la infanta com una disposició que posés fi als contenciosos seculars entre les dues corones. Cal recordar que, en aquella data, Catalunya tenia el rei de França com a sobirà. L'havien acceptat tot recordant els vincles del país amb Carlemany. Els catalans, per imperatius defensius, s'havien vist obligats a buscar en França primer un aliat militar i després un sobirà, tot abandonant la idea d'una república sota protecció del rei Cristianíssim.

Tots els esforços negociadors de l'etapa de Westfàlia fracassaren. La fi de la Fronda, les noves aliances de França amb l'Anglaterra de Cromwell i el Portugal rebel i els èxits de Turenne als Països Baixos obligaren, però, la monarquia hispànica a obrir novament negociacions secretes a Madrid. Més de vint conferències tingueren lloc entre el 8 de juliol i el 21 de

Llotja de Perpinyà. Font: J.M. Ciuret

1

2

5

8

11

12

14

16

temes-2)

setembre de 1656, a càrrec de don Luis de Haro, membre del Consell d'Estat de Felip IV, i del secretari de Mazarino Hughes de Lionne. Les cessions territorials i determinats acords sembla que van ser assolits amb relativa facilitat per part de Lionne (així Arras amb l'Artois i Perpinyà amb el Rosselló, els acords amb relació a la Lorena, les possibles treves de Portugal o l'oferta del casament reial, tot fent passar les adquisicions militars franceses com a dot de la infanta per evitar susceptibilitats). Amb tot, és prou interessant comprovar –Daniel Séré ho fa– que la rehabilitació de Condé pogués preocupar més don Luís de Haro que les mateixes cessions territorials (el Rosselló, entre altres). És tot un exemple simptomàtic del caràcter dinasticopatrimonial i aristocràtic de la naturalesa d'aquestes monarquies que van posar les bases dels actuals estats europeus.

La victòria francesa de les Dunes (14-VI-1658) encetà un altre moment propici per a les negociacions de pau als ulls de Mazarino: «*L'acquisition des Pays-Bas –escrivia el cardenal– formerait à la ville de Paris un boulevard inexpugnable, et ce serait alors véritablement que l'on pourrait l'appeler le coeur de la Franca, et qu'il serait placé dans l'endroit le plus sûr du royaume.*»⁶ Aquesta representació i l'interès dinàstic per tal de garantir el casament reial expliquen la suspensió de les armes (7 de maig de 1659). Un tractat preliminar, considerat per Daniel Séré tractat autèntic, era signat per Antonio de Pimentel, comte de Benavente i Mazarino (París, 4 de juny de 1659).⁷ Els dos ministres decidiren que, en unes conferències que se celebrarien a la frontera, a l'illa dels Faisans, serien resoltes entre Mazarino i don Luís de Haro les darreres dificultats. Aquesta circumstància geogràfica, el lloc on hi hauria l'aprovació formal del tractat, explica el nom que la història diplomàtica li ha assignat.

Lionne va acompanyar el cardenal a la frontera i el secretari d'estat Pedro Coloma a Luís de Haro. Del 13 d'agost al 7 de novembre es desenvoluparen 24 conferències a Hendaya per posar per escrit els acords d'ambdós ministres.

Els 124 articles del tractat, tal com hem sintetitzat més amunt, imposen una important remodelació territorial entre les dues monarquies. Pel que fa al territori català, les ambigüitats del tractat reclamaven el nomenament de comissaris, en teoria

conexedors del territori en termes històrics i geogràfics, per tal d'aclarir la divisòria. La necessitat de comissaris no fou un afer només per al cas català. També la reorganització territorial dels Països Baixos requeriren comissaris.

En el cas pirinenc, per part de França foren designats comissaris Pèire de Marca, arquebisbe de Tolosa, l'omnipresent visitador general de Catalunya durant la guerra dels Segadors,⁸ i Hyacinte Serroni, bisbe d'Orange; i per part hispànica, Miquel Salvà Vallgornera, lloctinent del mestre racional, i Josep Romeu i Ferrer, magistrat de l'Audiència de Catalunya, ambdós catalans però al servei de la monarquia

i no pas de les institucions catalanes, que en cap cas no foren ni consultades ni informades. En les conferències de Ceret (març-maig de 1660) i de Llívia (juliol-novembre de 1660),⁹ com ha explicat Núria Sales, s'usaren arguments geogràfics i arguments històrics preromans, clàssics o medievals, i les discrepàncies procediren de la tria i la interpretació del passat en funció dels interessos del present.¹⁰ Pel que fa a la geografia, ni la parella Marca-Serroni ni la parella Salvà-Romeu no disposaven de cap percepció gaire clara dels Pirineus, si bé els segons tenien un millor coneixement del terreny. Els capítols 42 i 43 del tractat són prou intel·ligibles pel que fa al Rosselló, però en canvi deixen en l'ambigüitat el Conflent i la Cerdanya, els quals van ser els dos territoris conflictius de les conferències de Ceret i de Llívia. Finalment, el tractat incorporava el Rosselló, el Conflent i part de la Cerdanya a França. Es partia Catalunya entre dues monarquies i, amb ella, es dividia la unitat física de la vall de la Cerdanya. Salvà de Vallgornera i Jacint Serroni, reunits a Llívia, van em-

prendre la tasca d'elegir les 33 poblacions de l'Alta Cerdanya que havien de quedar incorporades a França. De fet es tractava d'assegurar un espai que garantís «les comunicacions entre les altes valls de l'Arieja, de l'Aude i de la Tet»,¹¹ però també el control del territori cerdà i rossellonès contra l'actuació militar hispànica i dificultar-li qualsevol intent d'intervenció al Llenguadoc. Recordem l'elecció per part de Vauban d'Ovansa o dels Vilars d'Ovansa, un dels 33 pobles de la Cerdanya que van passar a França, per a la construcció de Montlluís –amb l'enderrocament previ de la població. La construcció de

Pèire de Marca, autor de la documentada *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus hoc est, Geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis et circumjacentium populorum*, París, 1688.

Montlluís (1679-1681) responia a aquesta logística francesa.¹² La defensa de Llívia per Salvà Vallgornera, en nom de la seva condició de vila i no de poble, responia també a intencions logístiques.

Tant la Generalitat com el Consell d'Aragó van manifestar la seva preocupació i malestar per la divisió territorial del tractat. La Generalitat ho feia en nom del privilegi d'unió indissoluble dels territoris de la Corona de Pere III (1344).

El tractat fou més una treva de set anys que no pas la pau perdurable que formulava la retòrica del text.¹³ La segona meitat del segle XVII, amb guerra de Successió espanyola inclosa, va ser una llarga etapa de guerres continuades latents o obertes. Fins a la pau de Nimega (1678), si més no, hi hagué més d'una ocasió en la qual el rei Cristianíssim plantejà a la monarquia hispànica la possibilitat de retrocessió dels territoris nord-catalans a canvi dels territoris dels Països Baixos o del Franc Comtat.¹⁴ Núria Sales ha insistit en el fet que la frontera de l'est interessava a la monarquia de França molt més que no la del sud. Però la monarquia hispànica estava molt més interessada en els seus territoris patrimonials que no pas en la unitat territorial catalana. Aquesta situació aparentment provisional del territori nord-català col·labora a situar millor l'escenari dels episodis de rebel·lia

dels anys de la revolta antifiscal dels Angelets (1663-1673) i encara més dels subsegüents complots o conspiracions de Vilafranca del Conflent, Perpinyà i Cotlliure de 1674. S'esperava que la combinació de la guerra i la revolta permetria una intervenció militar hispànica i amb ella la reunió, de nou, del conjunt del territori català.¹⁵ Les rebel·lions foren durament reprimides pel Consell Sobirà del Rosselló, organisme institucional de nova creació (1660), en mans dels catalans profrancesos, el qual havia substituït la representació de la Diputació del General de Perpinyà i l'Audiència Reial en el territori nord-català, ara batejat en tot el seu conjunt com a Rosselló.

Òscar Jané ha estudiat recentment l'evolució de la identitat catalana al Rosselló en el curs del segle XVII, i fa uns anys Peter Sahlins estudià el procés de formació política de la frontera militar a la Cerdanya.¹⁶ Ambdós autors observen les dificultats militars per tallar unes relacions eclesiàstiques, familiars, patrimonials, econòmiques, comercials i culturals seculars. Les negociacions de Figueres de 1665 a 1668¹⁷ van haver de confirmar una frontera permeable que garantís els drets civils i les llibertats de pas i circulació, permeabilitat que fou efectiva, malgrat les guerres quasi permanents, almenys fins a l'any 1715. ■

1. Daniel SÉRE, *La paix des Pyrénées. Vingt-quatre ans de négociations entre la France et l'Espagne (1635-1659)*. Paris: Honoré Champion Éditeur, 2007, p. 16.

2. Joan REGLÀ, «El tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza», dins *Hispania*, tom IX, núm. XLII (1951).

3. Reglà segueix l'historiador anglès George Norman Clark i el seu famós *The seventeenth century*, Londres: Clarendon Press, 1929, capítol «Diplomacy and international law».

4. Vegeu Núria SALES, «Tractat dels Pirineus, el Tractat dels Pirineus?», dins *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), p. 829-842.

5. Henri VAST, *Les grands traités du règne de Louis XIV*, Paris: Alphonse Picard et fils, Éditeurs, 1893.

6. Henri VAST, *Les grands traités...*, p. 84.

7. Els originals d'aquest tractat van ser destruïts. En opinió de Séré, la destrucció responia al desig de don Luís de Haro de fer desaparèixer el text del 4 de juny que posava més en evidència les febleses de la monarquia hispànica que no el text del 7 de novembre, *La paix...*, p. 532-534. Séré insisteix a afirmar que Felip IV estava més interessat en la pau que Luís de Haro i a considerar que el rei Catòlic no es va mantenir passiu sinó que va dinamitzar la pau.

8. Autor pòstum de la documentada *Marca Hispanica sive Limes*

Hispanicus hoc est, Geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis et circumjacentium populorum, Paris, 1688. Edició facsimil, Barcelona, Editorial Base, 1998. Étienne Baluze va completar l'obra i en el prefaci fa un relat de les negociacions de Ceret.

9. Josep SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña (1640-1659)*, Barcelona, 1956, ibídem, *El tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona, 1960.

10. Núria SALES, «Tractat dels Pirineus...», p. 836 i 838.

11. Núria SALES, «Tractat dels Pirineus...», p. 836.

12. Òscar JANÉ, *Catalunya i França*, p. 147-151.

13. Núria SALES, «Tractat dels Pirineus...», p. 830.

14. Pau de la FÀBREGA PALLARÈS, *L'ofertament de retrocessió del Rosselló a Espanya (1668-1677)*, Barcelona: Dalmau, 1994.

15. Òscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraindidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona, 2006, p. 304.

16. Peter SAHLINS, *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya, s. XVII-XIX*, Vic: Eumo Editorial, 1993.

17. Erika SERNA i COBA, «Aproximació a l'estudi de l'aplicació del tractat dels Pirineus. Les conferències de Figueres (1660-1666)», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 21, Figueres, 1988, p. 111-134.